

ARCCAL A NÉP FELÉ.

A MODERN POPULIZMUS EREDETE

HEIL KRISTÓF MIHÁLY



A HUN-REN-ELTE
Jogtörténeti Kutatócsoport
blogja

A SZERZŐ:

DR. HEIL KRISTÓF MIHÁLY

A HUN-REN-ELTE

JOGTÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORT
TUDOMÁNYOS SEGÉDMUNKATÁRSA

HEILKRISTOF@GMAIL.COM

2023. október 2.

A 18-19. század eszméi alapjaiban változtatták meg az állam és a hatalom-
gyakorlás évszázados hagyományait. A francia forradalom Európa-szerte a polgári jogegyenlőségért zászlót bontó mozgalmakban csúcsosodott ki. A népfelség (népszuverenitás) – amely szerint a hatalom forrása a nép – elvének általános elfogadásához vezető hosszú úton váltakozó ütemben és mértékben, de az arisztokrácia hatalma és befolyása folyamatosan csökkent, miközben a népe növekedett, mígnem e kettősség jószereivel megszűnt, azzal, hogy az arisztokrácia elvesztette privilégiumait, a nép pedig a 19. és 20. századokban lépésről lépésre kivívott általános és egyenlő választójogával megerősítette hatalmát. A legitimációs elvek megváltozásával a társadalom széles rétegei váltak – közvetve vagy közvetlen módon – a hatalom letéteményeseivé. Az új helyzetre reagálva a mindenkor hatalom megszerzésére irányuló eszközök és módszerek is

változtak. A 20. és a 21. század politikusa immáron nem hagyhatja figyelmen kívül a képviselt nép érdekeit, igényeit és vágyait: elkerülhetetlen a politika nép felé fordulása.¹

A populizmus-fogalom a populus szóból ered, ami a klasszikus latinban a *népet* jelentette, azaz az adott közösség jogait birtokló és annak szolgálattal tartozók csoportját, tehát az ókori Római Birodalomban polgárral rendelkező, nem arisztokrata származású fiait. Vannak, akik úgy tekintenek az ókori kis-ázsiai, görög, makedón, majd római, jellemzően arisztokrata születésű, a saját társadalmi rétegükkel szembekerülő türannoszokra, mint a népet képviselő „populista” elődökre. A többség hangját felerősítve, az érdekeikben az adósságok eltörlését, földosztást és a kisember védelmét hirdették, majd látványos nagyberuházásokkal munkát kínáltak a tömegek számára. (Végül sok esetben eladósodtak és politikai ellenfeleik

erőszakkal taszították ki őket a hatalomból.)²

Majd a császárság hagyományaira épülő európai impériumok másfél évezrednek dominanciáját – Tocqueville-lel szólva – az arisztokráciák és a demokráciák harca törte meg, amely küzdelem a francia forradalmat követően Európa-szerte a polgári jogegyenlőségért zászlót bontó mozgalmakban csúcsosodott ki.³ Ezen folyamat következménye lehet az a „hajlam, amely az állami népfelség elvével együtt valami korlátlan és a nép nevével jelzett többséguralom felé vezethet – tehát alkotmányos demokratizmustól populizmushoz”⁴.

Az általános választójog kiterjesztésével elengedhetetlenné vált a nép támogatásának elnyerése: immár csak a választók ruházhattak fel valakit politikai hatalommal. A politikusok egyre inkább rászorultak a választópolgárok szimpátiájának folyamatos bírására: a nép támogatása nélkül stabil kormányzás elképzelhetlené vált (még a diktatúrák számára is). Megváltoztak a legitimációs alapvetések: az Isten általi kiválasztás és a privilégiumokból fakadó előjogok szerepét felváltotta a nép ügyére való hivatkozás, ami ugyanakkor legitimációs kényszerhez is vezetett, amely azóta is állandó kihívást jelent a modern politikusok számára. Ugyanakkor a politikai jogok birtokába kerülő polgár felelőssége is megnőtt azzal,



hogy a mindennapi élettől eltávolodó, egyre nagyobb absztrakciós képességet igénylő ügyekben szükséges racionális döntéseket hozni.

Az új technikai és technológiai forradalmak, a változó világpolitikai- valamint világgazdasági események olyan folyamatokat indítottak be, amelyek következtében demokráta országok választópolgárainak garmadája fordult el csalódottan a hagyományos közéleti szereplőktől, pártoktól, friss hangokat, új politikát hirdetők jelöltek és pártokat keresve. A régi és korrupt elitet a „nép”, saját akaratából lecserélve emelt/emel fel új politikai szereplőket szinte messianisztikus megújulást várva tőlük. Ezen igényeket elégítik ki az ún. populista pártok és azok – általában erőszakos – vezetői.

Megfigyelhető, hogy a populizmusnak mondott politikák velejárói a modernizációnak és a *polgárosodásnak*.⁵ Nem lehet véletlen az sem, hogy a populizmus éppen az ipari és szellemi megújulásra vágyó, azt szomjazó országokban tudott/tud sikeres lenni. Elég megnézni a polgárosodó világ klasszikus példáit: az amerikai farmgazdaságot,⁶ az orosz narodnyikokat vagy éppen a latin-amerikai politikai populizmust,⁷ mint a populizmus forrásvidékeit. Ezekben közös, hogy mindegyik ország iparért, polgárosodásért, azaz modernizációért kiáltott. Szintén hasonló, hogy ezen esetekben a populistának mondott politikai erők

népközeliségükkel tudtak nagy befolyásra szert tenni. Az sem véletlen, hogy a formálódó új politikai erők a néphez fordultak, és akár nacionalista jelszavakat kiáltva küzdöttek a tömegek rokonszenvéért. Francis Fukuyama hívta fel a figyelmet Ferdinand Tönnies teoretikus gondolatára.⁸ Tönnies úgy írta le ezt a folyamatot, mint átmenetet a – falusi – közösségből (*Gemeinschaft*) a – városi – társadalomba (*Gesellschaft*). Világszerte milliók élték át és tapasztalták meg, hogy milyen gyorsan változik világ. A pszichológiai zavar, amit az évszázados gyökerek elvesztése jelentett, azaz a *Gemeinschaft*-ból a *Gesellschaft*-ba történő átmenet megalapozta a nacionalizmus ideológiáját is, amely a közösség – gyakran elképzelt és ideologizált – múltja iránti nosztalgiáján alapszik és erős közösségi élményt képes nyújtani a modern társadalomban is.⁹

A populista vezető gyakran hangsúlyozza harmadikutaságát. Ami valójában egyrészt a kapitalizmus és az ipari civilizációnak, másrészt a modernizáció szocialista modelljének az elutasítását jelenti, helyettük hivatkozik a népre, a kisemberekre, a munkásra, a földművesre a nagyhatalmú – gyakran idegen – tőkével, politikával és médiával szemben.¹⁰

Közös a fentiekben (és utódjuknak tartott mozgalmakban), hogy népközpontúak: a populista pártok a tömegeket, a „nép egyszerű

gyermekét” kívánják szolgálni. A populistának tartott pártokban ugyancsak azonos, hogy a népszuverenitást helyezik előtérbe az intézményi szuverenitással szemben, és saját létjogosultságukat is választási sikereikhez kötik: ezért nem hasonlíthatók a 20. század eleji totalitárius rendszerekhez, és nem is tekinthetjük őket a demokráciára leselkedő veszélynek – világít rá Ivan Krastev.¹¹

Hivatkozások:

¹ Részlet, bővebben lásd: Heil Kristóf: A populizmus forrásvidékein. A 19–20. század populizmusának történeti vázlata. In Heil Kristóf – Petri Bernadett (szerk.): A népszerűség átka. Portrék, Ideológiák, programok a populizmus múltjából és jelenéből. Budapest, 2023, Jogállam és Igazság Nonprofit Kft. 221–260. p.

² Borbándi Gyula: A populizmus mindig újjáéled. Hítel 1992. 2. sz. 12–13. p.

³ Tocqueville, Alexis de: Az amerikai demokrácia. Budapest, 1993, Európa Kiadó

⁴ Lukács, John: Demokrácia és populizmus. Félelem és gyűlölet. Budapest, 2008. Európa Kiadó, 5. p.

⁵ Gyurgyák János: Politikai ideológiák. In Gyurgyák János (szerk.): Mi a politika? Bevezetés a politika világába. Budapest, 2004. Osiris Kiadó, 351. p.

⁶ Paár Ádám: A populisták (h)ősei. Budapest, 2020. Magyar Nyugat Kiadó

⁷ Weyland, Kurt: Clarifying a Contested Concept:

Populism in the Study of Latin American Politics. Comparative Politics, 2001. 1. sz. 1–22. p.

⁸ Fukuyama, Francis: Identity. Contemporary Identity Politics and the Struggle for Recognition. New York, 2018, ProfileBooks, 59. p.

⁹ Tönnies, Ferdinand: Közösség és társadalom. Budapest, 2004, Gondolat Kiadó

¹⁰ Gyurgyák, 2004. 351. p.

¹¹ Krastev, Ivan: After Europe. Philadelphia, 2020. University of Pennsylvania Press

Képek elérhetősége:

1. oldal: A kép forrása: <https://thegeopolitics.com> 2023. szeptember 30.